

З ГРОШИМА І БЕЗ ПРИМІЩЕННЯ. ЯК СТВОРИЛИ УКРАЇНСЬКУ АКАДЕМІЮ НАУК

Оксана ЮРКОВА

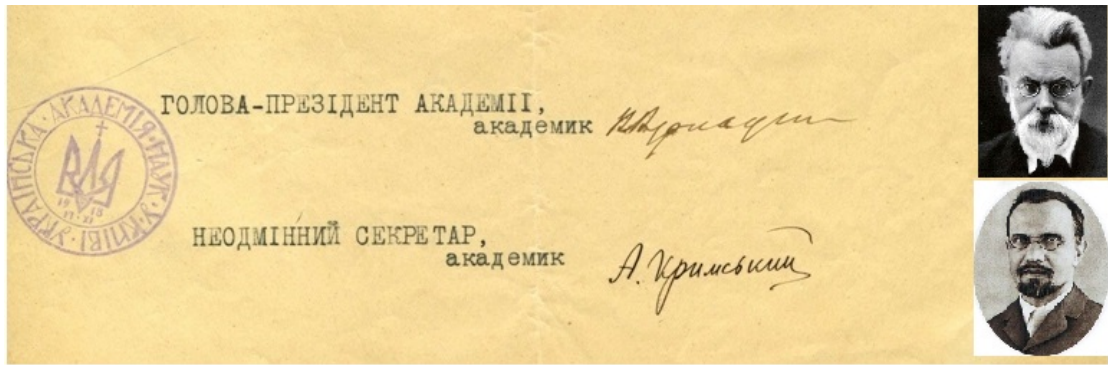
Нормативні акти, що стосувались Академії, були опубліковані у газеті "Державний Вісник" 22 листопада 1918-го

У цьому будинку по вул. Володимирській з лютого 1919-го розташувалась Академія наук. Сьогодні тут працює Президія Національної академії наук України

14 листопада 1918-го гетьман Павло Скоропадський не лише відправив у відставку уряд, призначив новий склад Ради міністрів, оголосив Грамоту до всіх українських громадян та козаків у зв'язку із зміною уряду та зовнішньополітичного курсу, а й затвердив Закон про заснування Української академії наук і призначив перших 12 дійсних членів Академії.

Ще наприкінці 1880-х років українські інтелектуальні сили, споглядаючи за створенням низки слов'янських Академій наук - Югославської, Краківської, Сербської, Чеської - задумались про заснування своєї національної Академії. Але без національної держави створення її виглядало досить примарним. Тож був взятий курс на розбудову наукових товариств із подальшим перетворенням їх на Академію.

Оскільки на українських землях у складі Російської імперії говорити тоді про будь-який організований український рух не доводилось, зусилля були спрямовані на розвиток Наукового товариства імені Шевченка у Львові (НТШ) в Австро-Угорщині. Вони не пішли намарно: НТШ вже на зламі XIX та XX століть перетворилось на досить поважну наукову установу, що неофіційно навіть звали Українською академією.

Після російської революції 1905 року постала можливість створити й подібне до НТШ Українське наукове товариство у Києві (УНТ) - організаційно УНТ було оформлене у 1907-му. Обидва товариства працювали у постійному контакті та готували, як писав довголітній голова НТШ та УНТ Михайло Грушевський, "грунт, наукові кадри й організаційні форми широкого наукового українського руху".

Революція 1917-го дала можливість втілити амбітні плани у життя. Вже навесні 17-го обговорювалось питання перетворення УНТ на Українську академію наук. Була навіть створена комісія для розробки статуту Академії та її бюджету. Але діяльність Комісії була досить кволою: в перший рік Української революції створити Академію наук не вдалось.

Микола Василенко

Ситуація докорінно змінилась після приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського. Професор Микола Василенко, який отримав портфель міністра освіти у Раді міністрів Української Держави, із травня 1918-го почав системно та послідовно втілювати ідею Академії у життя.

Найперше він звернувся до визначного вченого-природознавця Володимира Вернадського із пропозицією очолити Комісію із заснування Української національної академії наук. Вернадський погодився.

Це був дуже вдалий вибір. На той час Вернадський був чи не єдиною людиною в Україні, яка мала довголітній досвід академічної роботи (він був академіком Російської академії наук з 1908 року). Міністр Василенко його добре знав: у 1917-му Вернадський та Василенко були товаришами (заступниками) міністра освіти у Тимчасовому уряді у Петрограді, крім того, належали до однієї партії кадетів. Після приходу до влади більшовиків обидва, рятуючись від переслідувань, виїхали до України. Вернадський оселився у Полтаві.

Василенку та Вернадському вдалось за доволі короткий час зібрати у Києві досить великий колектив вчених-одномудців. До роботи у Комісії були запрошені представники як УНТ, так і НТШ (втім, західноукраїнські вчені до роботи не долучились), професори Університету св. Володимира, Харківського та Донського університетів, Київського та Петроградського політехнічних інститутів.

Із Москви прибув близький друг Вернадського, професор Лазаревського інституту східних мов Агатангел Кримський. Визначний сходознавець погодився їхати до Києва лише за умови, що їде "назавжди". Вернадському вдалося організувати товарний вагон для перевезення величезної сходознавчої та українознавчої бібліотеки вченого. Із пропозицією взяти участь у роботі Комісії звернулись і до Михайла Грушевського, який після гетьманського перевороту жив напівлегально. Але вчений відмовився - він вважав, що не потрібно організовувати нову структуру, а на Академію має бути перетворене створене ним Українське наукове товариство.

Будинки Першої київської чоловічої гімназії (ліворуч) та Університету св. Володимира, де у 1918-му відбувались засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві. Листівки поч. XX ст.

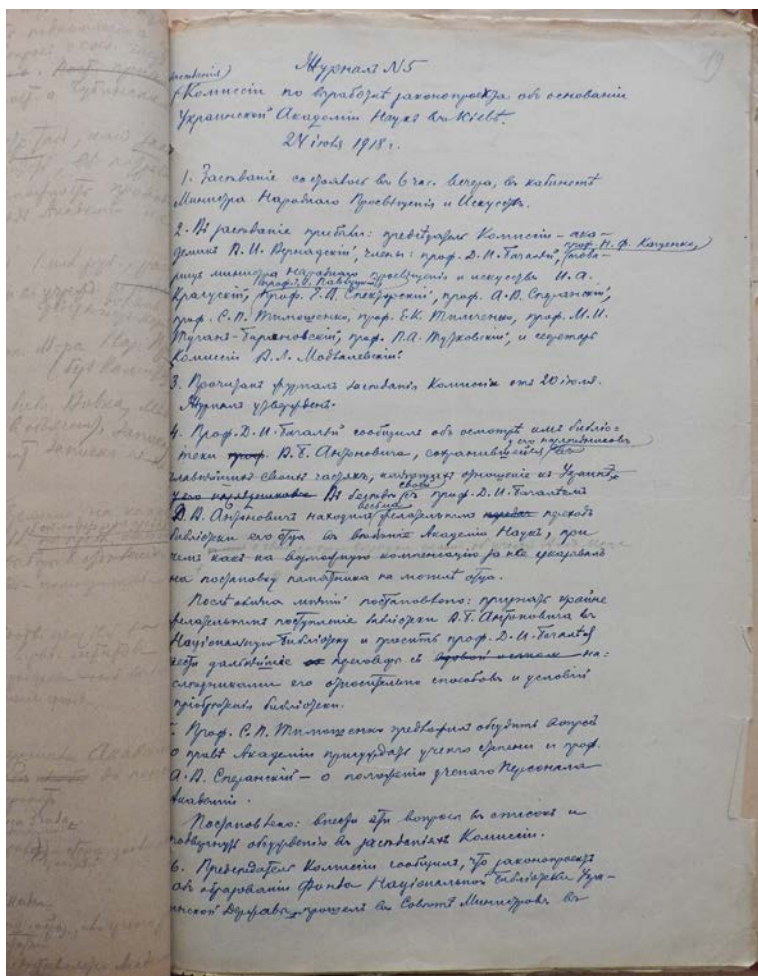

Вже 9 липня 1918-го Комісія для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві розпочала роботу. Завдяки тому, що збереглися так звані "журнали" - протоколи засідань Комісії - ми можемо точно відтворити, як вибудовувалась Українська академії наук.

Засідання відбувались регулярно двічі на тиждень. По середах з 6 до 10 вечора вчені збирались у Міністерстві освіти та мистецтва Української Держави у кабінеті міністра Миколи Василенка. Міністерство розташовувалось у будинку Першої київської чоловічої гімназії по Бібіковському бульвару, 14. Зараз це "жовтий" корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

По суботах з 1 до 5 години дня дискусії велись у Музеї мистецтв при Університеті св. Володимира (зараз це "червоний" корпус університету).

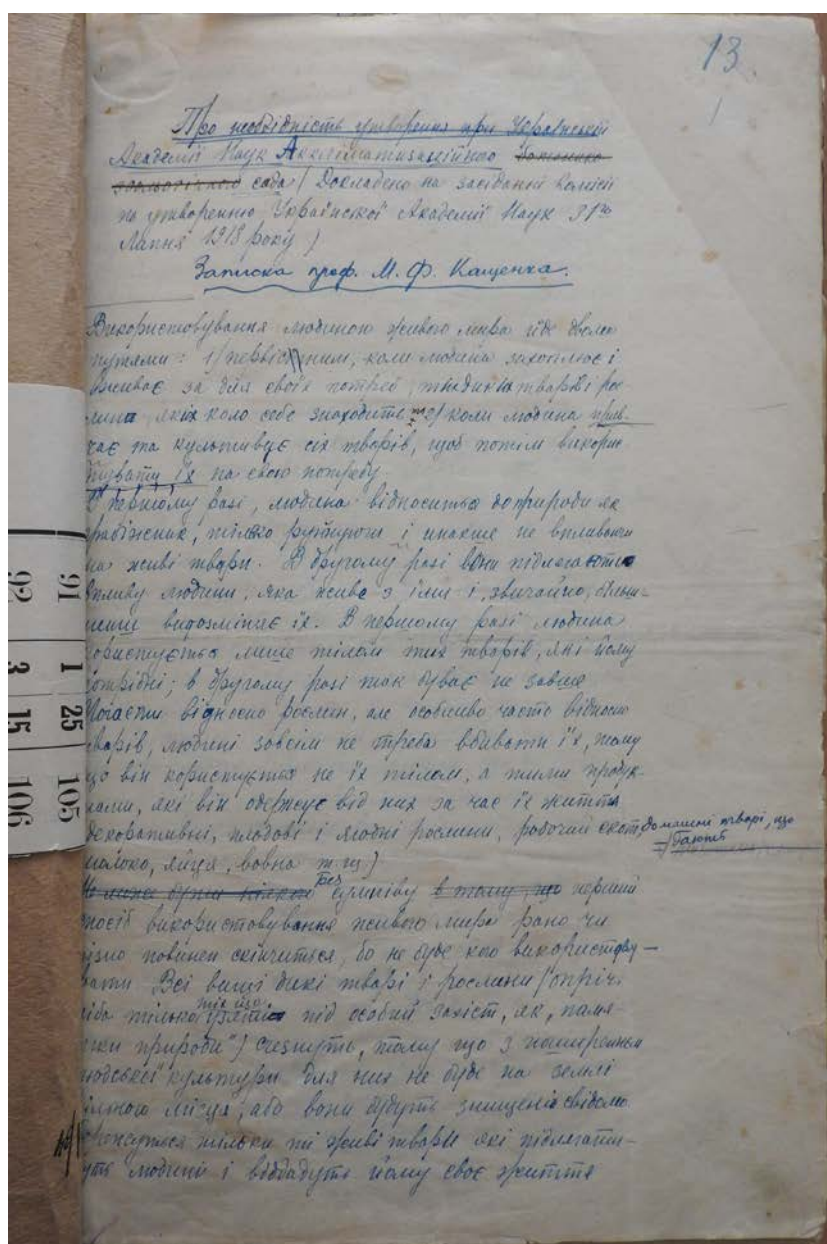
Обговорення аж ніяк не були формальними. Детально дискутувались питання назви Академії (було вирішено іменувати її "Українська академії наук у м. Києві"), принципи її заснування та структура, кількість академіків та підстави обрання, засади функціонування при Академії Національної бібліотеки та Національного архіву, без яких Академія не мислилась.

Записка проф. Миколи Кашенка "Про необхідність утворення при Українській Академії наук Акліматизаційного саду" від 28 липня 1918-го. Зберігається в Архіві Президії НАН України

Скрупульозно виписувались принципи публікацій праць членів Академії та мова публікацій. Члени Комісії дійшли згоди, що академічні праці мають обов'язково друкуватись українською мовою, хоча за бажанням авторів можуть паралельно виходити у виданнях Академії й іншими мовами.

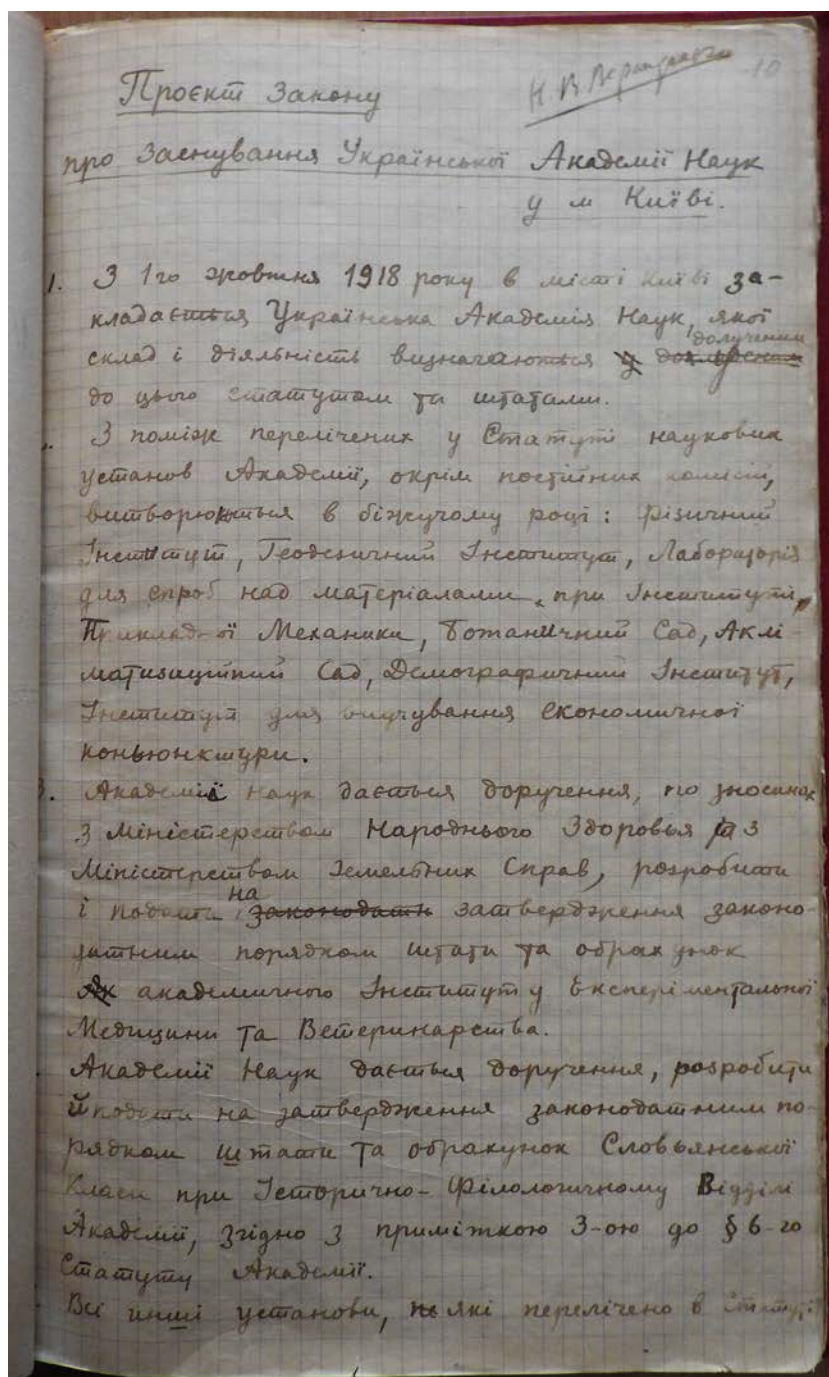
Увага також приділялась й неочікуваним на перший погляд питанням про премії та стипендії, причому визначались не лише засади присудження премій, а й їхній грошовий вимір. Також було визначено, що премії мають носити імена померлих визначних українських вчених, зокрема, пропонувались імена Миколи Костомарова, Олександра Потебні, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова.

Перша сторінка Журналу № 5 засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української академії наук у Києві від 24 липня 1918-го. Зберігається в Архіві Президії НАН України.

Надзвичайно гостро стояло питання про виділення приміщень та землі для Академії, адже за планом Українська академія наук мала розгорнути діяльність значної кількості

комісій, кількох інститутів, Акліматизаційного саду. Висувались ідеї передачі Академії Володимирського кадетського корпусу (нині це будівля Міністерства оборони України), Київського комерційного інституту (нині - головний корпус Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова), Педагогічного музею. Втім, на заводі стали військові, які квартирували у зазначених будівлях.

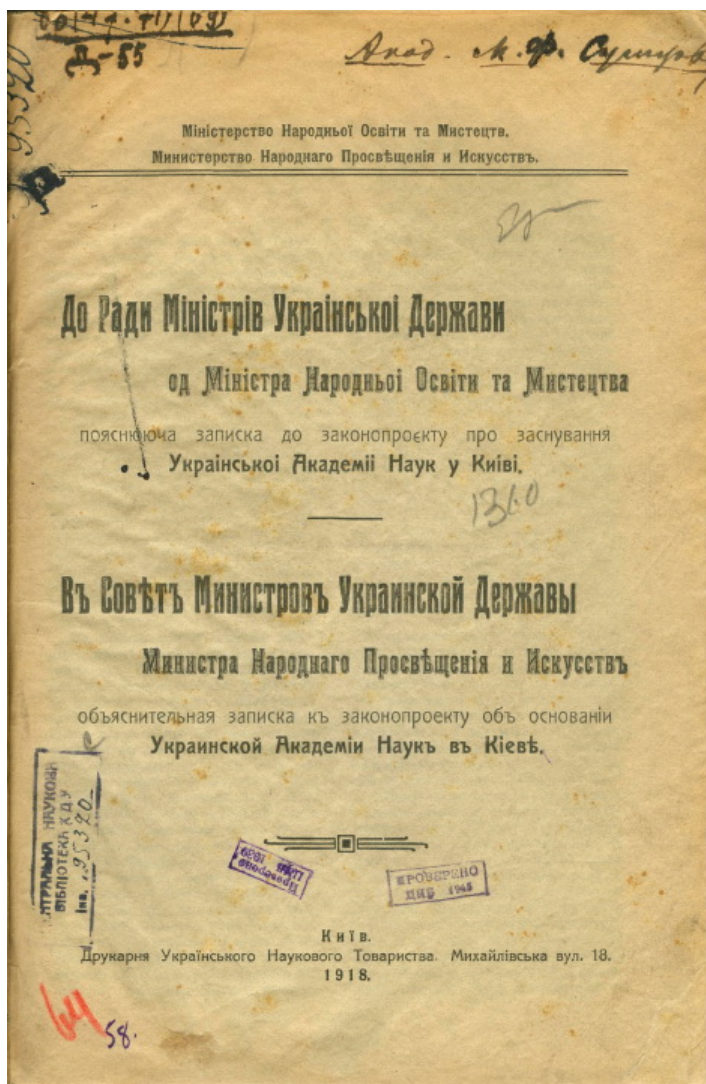

Проект Закону про заснування Української академії наук у м. Києві. Зберігається в Архіві Президії НАН України.

У вересні 1918-го засідання почастишали, а останнього тижня роботи Комісії відбувались ледве не щодня: термін підготовки Закону про УАН та її Статуту спливав. Всього ж до 17 вересня 1918 року відбулось 23 засідання Комісії, не рахуючи засідань підкомісій з організації відділів Академії.

Нарешті, 20 вересня всі необхідні документи були підготовлені. Міністр народної освіти та мистецтва Микола Василенко подав до Ради Міністрів Української Держави пакет документів разом із пояснювальною запискою до законопроекту про заснування УАН. Після розгляду Закону урядом та затвердження гетьманом Українська академія наук мала стати до праці з 1 жовтня 1918-го.

Обкладинка Пояснюючої записки Міністра народної освіти та мистецтва до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві до Ради Міністрів Української Держави. 1918-й. Примірник акад. Миколи Сумцова. Зберігається в Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського.

На жаль, не так сталося, як гадалося.

Черга на розгляд законопроекту про УАН Радою міністрів дійшла лише 18 жовтня. Проте вечірнє засідання, де планували розглядати це питання, було скасоване. 19 жовтня засідання уряду розпочалось пізно і затяглось. Коли почали розглядати законопроект про УАН, в урядовців виникли заперечення щодо кількості академіків, хоча всі бюджетні питання з Міністерством фінансів були узгоджені. За відсутності членів Комісії Володимира Вернадського, Агатангела Кримського та Михайла Туган-Барановського, які могли надати потрібні роз'яснення, законопроект був відкладений (але не знятий).

Початок Пояснюючої записки Міністра народної освіти та мистецтва до законопроекту про заснування Української академії наук у Києві до Ради Міністрів Української Держави. 1918-й.

Повернулись до розгляду Законопроекту про УАН лише 13 листопада 1918-го. Таке довге відтермінування сталося через переформатування урядів Української Держави та відставку Василенка. Того дня Рада міністрів ухвалила не лише Закон Української Держави про заснування Української академії наук в м. Києві, а й постанову про асигнування 869.216 крб. 69 коп. на утримання УАН до 1 січня 1919-го.

14 листопада 1918-го гетьман Павло Скоропадський підписав Закон про заснування УАН та видав Наказ по Міністерству народної освіти та мистецтва про призначення перших 12 дійсних членів (академіків) УАН.

Всі нормативні акти, що стосувались Української академії наук, були опубліковані у газеті "Державний Вісник" 22 листопада 1918-го.

Примітно, що професор Микола Василенко, який на посаді міністра освіти та мистецтва був рушієм справи створення Академії, до першого складу академіків призначений не був (його обрали академіком УАН лише у 1920 році).

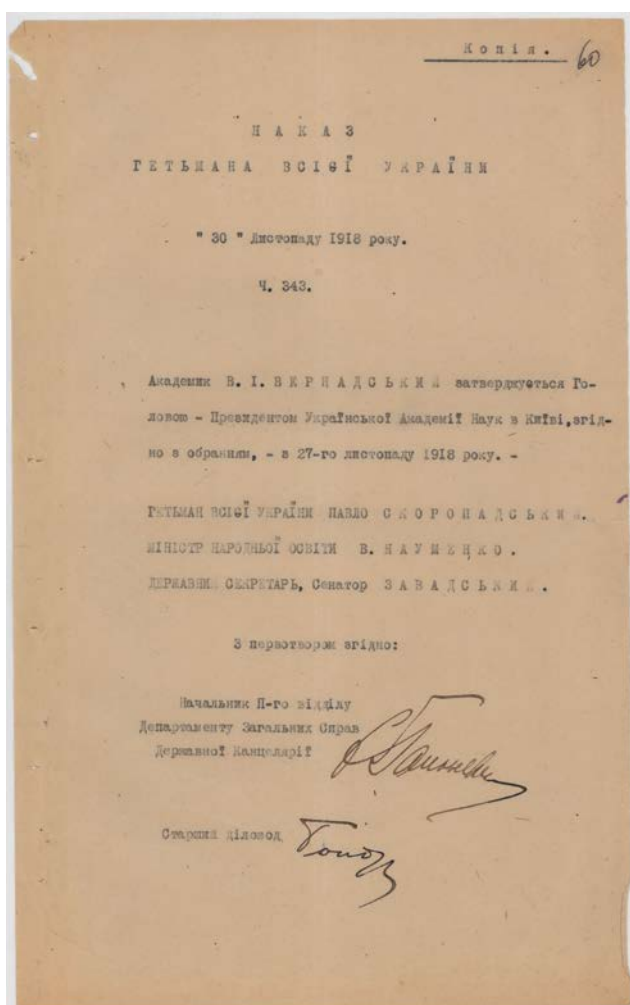
Будинок по вул. Ярославів Вал, 36 (у 1918 р. - Малопідвальна, 36), де містилось Українське наукове товариство. Фото 2017-го.

На своє перше засідання - Спільне зібрання - новопризначені академіки УАН зібрались 27 листопада 1918 року. Оскільки власного приміщення в Академії не було, збори відбулись в Українському науковому товаристві за адресою вул. Малопідвальна, 36 (нині вул. Ярославів Вал, 36). Ще донедавна там була меморіальна дошка на відзнаку цієї події, але кілька років тому її було вкрадено.

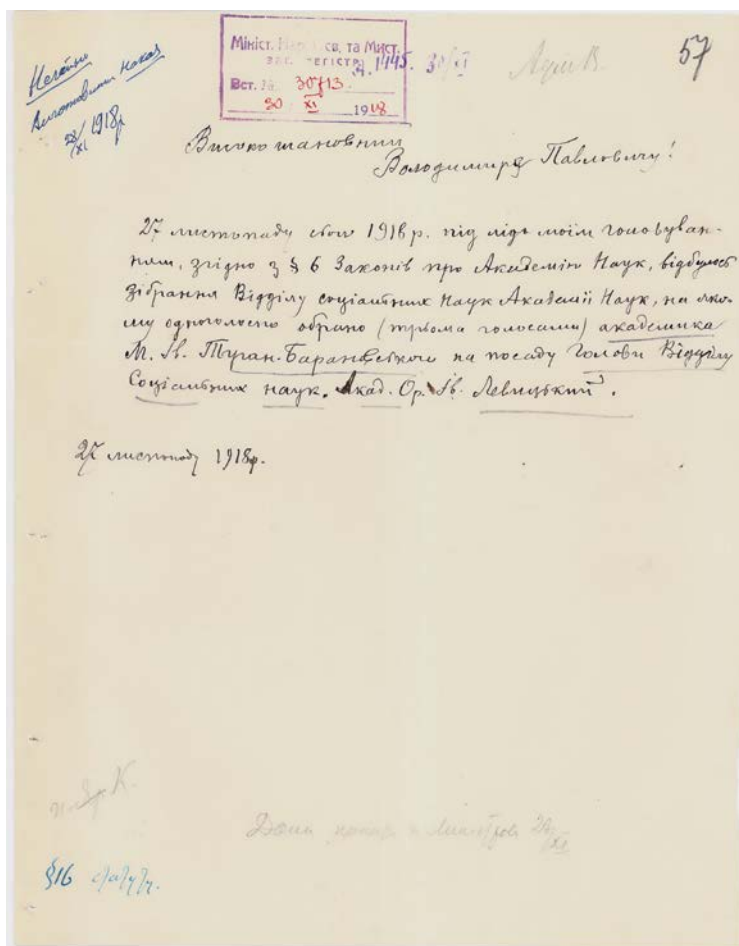
Присутніми були 8 академіків із 12-ти: Володимир Вернадський, Микола Кащенко, Володимир Косинський, Агатангел Кримський, Орест Левицький, Павло Тутковський, Степан Тимошенко та Михайло Туган-Барановський. Захворів та не зміг бути присутнім Микола Петров (він передав свій голос Оресту Левицькому), не змогли вчасно доїхати до Києва Дмитро Багалій, Степан Смаль-Стоцький і Федір Тарановський.

Присутні академіки одностайно обрали Володимира Вернадського головою-президентом УАН, а Агатангела Кримського - неодмінним секретарем, про що головуючий Орест Левицький повідомив Міністра народної освіти Української Держави Володимира Науменка. 30 листопада гетьман Павло Скоропадський затвердив обрання Володимира Вернадського головою-президентом Української академії наук.

Машинописна копія Наказу гетьмана Павла Скоропадського про затвердження Володимира Вернадського головою-президентом Української академії наук у м. Києві від 30 листопада 1918 р. Зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді Міністерства освіти Української Держави

Того ж 27 листопада 1918 року Миколу Кащенко обрали головою Другого (Фізично-Математичного), а Михайла Туган-Барановського - головою Третього (Соціальних наук) відділу. 8 грудня 1918 року головою Першого (Історично-філологічного) відділу обрали Дмитра Багалія.

Лист академіка Ореста Левицького до Міністра народної освіти Української Держави Володимира Науменка про обрання голови Відділу соціальних наук академіка Михайла Туган-Барановського. 27 листопада 1918 р. Зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді Міністерства освіти Української держави

Українська академія наук у Києві (нині - Національна академія наук України) стала до активної праці.